

مهاجرت‌های قومی در شهرهای ایران

گذر از مناطق قومی به شهرهای اقوام

دکتر اصغر نظریان
استاد دانشگاه

دستیاران پژوهش:
دکتر تاج‌الدین کرمی
دکتر بهناز افتخاری
دکتر سمیه سادات سجادی

سرشناسه	: نظریان، اصغر
عنوان و پدیدآور	: مهاجرت‌های قومی در شهرهای ایران گذر از مناطق قومی به شهرهای اقوام
مشخصات نشر	: تهران: مبتکران؛ پیشروان ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری	: ۳۰۰ ص. مصور.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۰۷-۲۲۱۲-۱
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: این مدرک در آدرس http://opac.nlai.ir قابل دسترسی است.
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۴۶۸۰۰۳

پیشروان (پروانه نشر: ۲۶۲۳)

مبتکران (پروانه نشر: ۱۶۷/۱۰۲)

مهاجرت‌های قومی در شهرهای ایران گذر از مناطق قومی به شهرهای اقوام

 فروشگاه
اینترنتی
www.mobtakeran.com

مؤلف: دکتر اصغر نظریان
نوبت چاپ: اول ۱۳۹۴
شمارگان: ۱۰۰۰ جلد
حروف نگاری: مبتکران
لیتوگرافی: مبتکران
چاپ: فرین

قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

حقوق چاپ و نشر، محفوظ و مخصوص ناشر است و هرگونه کپی برداری
و نقل مطالب بدون اجازه ناشر پیگرد قانونی دارد.

مرکزپخش: تهران میدان انقلاب، خیابان فخررازی، خیابان نظری شرقی، پلاک ۵۹، کدپستی ۱۳۱۴۷۶۴۹۶۱
تلفن: ۶۱۰۹۴۰۰۰ دورنگار ۶۱۰۹۴۱۵۵
www.mobtakeran.com

فهرست

عنوان

پیش گفتار ۱۴

کلیات پژوهش و نگارش ۱۹

۱- مقدمه و طرح پژوهش ۱۹

۲- اهداف کلی و فرضیات بنیادی پژوهش ۲۱

۳- روش کلی و مقیاس تحقیق در نگارش اثر ۲۳

فصل اول

اقوام و نقش آن‌ها در پیدایش شهر و سیر تحولات همزیستی با شهرنشینان ۲۵

۱-۱- پیدایش شهر و روند شکل‌گیری آن ۲۵

۱-۲- کانون‌های اولیه قومی و شکل‌گیری تمدن شهری و شهرنشینی در ایران ۲۶

۱-۳- ایران در کانون انتشار تمدن شهری بین‌النهرین ۲۷

۱-۴- حاکمیت شهری و پایداری قومی ۲۸

۱-۵- تداوم و همگامی شهر و اجتماعات پیرامونی ۲۹

۱-۶- اقتدار ایلی و تشکیل حکومت‌های قومی ۳۲

فصل دوم

بنیان‌های قومی ۳۴

مقدمه ۳۴

۱-۱- قوم‌مداری ۳۶

۱-۲- قوانین ابتدایی «نانویسا» و قانون مداری ۳۸

۱-۳- مسائل، نظریه‌ها و مفاهیم ۴۰

۱-۳-۱- نظریه‌ها و مفاهیم ۴۰

- ۴۲ ۲-۳-۲ - نواحی فرهنگی قومی
- ۴۳ ۴-۲ - ریشه‌شناسی قوم
- ۴۳ ۵-۲ - مفهوم جدید قومیت
- ۴۵ ۶-۲ - مؤلفه‌های قومیت
- ۴۶ ۷-۲ - پیشینه مفهوم قومیت و قومیت‌گرایی
- ۴۷ ۸-۲ - رویکردهای قومیت
- ۴۸ ۹-۲ - قومیت‌گرایی در جهان
- ۴۸ در آفریقا
- ۴۹ در آسیا
- ۴۹ در آمریکا
- ۵۰ در اروپا
- ۵۰ ۱۰-۲ - اختلافات فرهنگی در جوامع چند قومی
- ۵۱ ۱۱-۲ - پیامدهای قومیت‌گرایی
- ۵۱ ۱۲-۲ - عوامل تنش و تعارض‌های قومی در کشورهای جهان سوم
- ۵۲ ۱۳-۲ - قوم‌گرایی در کشورهای جهان سوم
- ۵۴ ۱۴-۲ - چگونگی بروز بحران قوم‌گرایی در کشورهای جهان سوم
- ۵۶ ۱۵-۲ - قوم‌گرایی در شهرهای جهان سوم

فصل سوم

- ۵۷ سیر تحولات بنیادی و جمعیتی سازمان‌های قومی ایران
- ۵۷ ۱-۳ - سیر تحولات بنیادی سازمان‌های قومی (ایران باستان)
- ۵۹ ۲-۳ - زندگی کوچ‌نشینی و مبانی اکولوژیکی آن
- ۶۰ ۳-۳ - تغییرات سازمان‌های قومی بعد از اسلام
- ۶۲ ۴-۳ - جنبش مشروطه و دگرگونی در سازمان قومی - ایلی
- ۶۵ ۵-۳ - سازمان‌های ایلی و قومی فعلی ایران (کلیات)
- ۶۶ ۱-۵-۳ - لر و لک
- ۶۷ ۲-۵-۳ - کرد
- ۶۸ ۳-۵-۳ - ترک
- ۷۰ ۴-۵-۳ - عرب

- ۳-۵-۵- بلوچ و براهوئی ۷۲
- ۳-۶- ترکیب و میزان جمعیت اقوام، ایلات و طوایف ایرانی ۷۳

فصل چهارم

- جای پای جغرافیایی و پراکندگی تشکلهای قومی، ایلی و طایفه‌ای در ایران ۸۵
- ۴-۱- بنیان‌های جغرافیایی و شکل‌گیری شهرها در ایران (مرکز- حاشیه) ۸۵
- ۴-۲- جای پای جغرافیایی و تشکلهای قومی، ایلی و طایفه‌ای ۹۱
- ۴-۲-۱- شکل‌گیری شهرها ۹۱
- ۴-۲-۲- توپونیمی ۹۳
- ۴-۲-۳- آذربایجان ۹۴
- ۴-۲-۴- خراسان ۹۵
- ۴-۲-۵- غرب و جنوب غرب ایران ۹۷
- ۴-۲-۶- ایران مرکزی، مرکز و دامنه‌های زاگرس در غرب و جنوب ۹۹
- ۴-۲-۷- شرق و جنوب شرق ایران ۱۰۲
- ۴-۲-۸- فلات مرکزی و دامنه‌های جنوبی البرز ۱۰۴

فصل پنجم

- سیر تحولات نظام شهری ایران ۱۰۷
- مقدمه ۱۰۷
- ۵-۱- ایرانشهرها نماد میراث تاریخی، ناحیه‌ای و منطقه‌ای ۱۰۸
- ۵-۲- موقعیت ناحیه‌ای - منطقه‌ای و روابط شهر و روستا ۱۱۱
- ۵-۲-۱- شهر و ناحیه در گذشته ۱۱۱
- ۵-۲-۲- شهر و ناحیه در عصر حاضر ۱۱۳
- ۵-۳- نفوذ نظام سرمایه‌داری و تحولات شهری ۱۱۴
- ۵-۴- ایران و مدرنیته ۱۱۵
- ۵-۵- انقلاب مشروطه و استقرار نظام سرمایه‌داری ۱۱۷
- ۵-۶- دگرگونی در مفهوم شهر پس از انقلاب مشروطه ۱۱۸
- ۵-۷- ظهور ناسیونالیسم ایرانی ۱۱۹
- ۵-۸- تحولات اجتماعی و دگرگونی در مفاهیم ایلی و قوم‌گرایی ۱۲۰
- ۵-۹- عصر پهلوی و دگرگونی در مفهوم شهر و افکار ناسیونالیستی ۱۲۲

- ۱۰-۵ - دوره رضاشاه (۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰) مرحله اول دگرگونی و رشد آرام شهرها ۱۲۵
- ۱۱-۵ - دگرگونی در مفهوم شهر و پیدایش شهرهای دولت ۱۲۶
- ۱۲-۵ - ادامه رشد آرام شهرنشینی ۱۳۲۰ تا ۱۳۴۱ ۱۲۸
- ۱۳-۵ - رشد شتابان شهرنشینی، انقلاب اسلامی و مهاجرت‌های قومی ۱۳۲
- ۱۴-۵ - سرشماری سال ۱۳۸۵ و تحولات جدید در نظام شهری ۱۳۳
- ۱۵-۵ - دگرگونی و گذر از شهر دولت به شهر اقوام ۱۳۸

فصل ششم

- گذر از شهرهای دولت و مناطق قومی به شهرهای اقوام ۱۴۰
- مقدمه ۱۴۰
- ۱-۶ - دیدگاه‌ها و نظریات ۱۴۱
- ۲-۶ - گذر از جامعه قومی به فدراسیون ایلی ۱۴۳
- ۳-۶ - جوامع ایلی - طایفه‌ای و شهر ۱۴۶
- ۴-۶ - ادامه روند مدرنیزاسیون و شکل‌گیری تدریجی شهرهای پهلوی ۱۴۸
- ۵-۶ - جریان رشد شتابان شهرنشینی و انقلاب اسلامی ۱۴۹
- ۶-۶ - سرشماری سال ۱۳۸۵ و تحولات جدید در نظام شهری ۱۵۱
- ۷-۶ - شکل‌گیری شهرهای اقوام ۱۵۲

فصل هفتم

- روند شکل‌گیری شهرهای حاشیه قومی و دوگانگی کالبدی، نگاهی گذرا به نمونه شهرهایی در مناطق قومی (تهران و شمال غرب ایران) ۱۶۷
- مقدمه ۱۶۷
- ۱-۷ - تهران و مسیر تحولات کالبدی و اجتماعی آن، تهران یعنی ایران؟ ایران یعنی تهران؟ ۱۶۸
- ۲-۷ - ترکیب اجتماعی و گسترش فضایی تهران و شهرک‌های اطراف بعد از انقلاب اسلامی ۱۷۳
- ۳-۷ - اسلامشهر، شهری خودرو با ترکیب مهاجرین قومی، زبانی در اطراف تهران ۱۸۰
- ۱-۳-۷ - تاریخچه مهاجرت به اسلامشهر ۱۸۱
- ۲-۳-۷ - اسلامشهر و تهران ۱۸۳
- ۳-۳-۷ - سیر تحولات و ترکیب اجتماعی جمعیت اسلامشهر ۱۸۴
- ۴-۳-۷ - ساختار قومی جمعیت ۱۸۶
- ۴-۷ - آذربایجان ۱۸۷

۱۸۸	۵-۷ - دشت مغان
۱۸۹	۱-۵-۷ - ایل شاهسون (ایلسون)
۱۹۱	۶-۷ - اردبیل شهر تاریخی - تجاری در مسیر تحولات ایلی و قومی منطقه
۱۹۳	۷-۷ - چهار شهر عشایری، گرمی، پارس آباد، اصلاندوز و بیله سواریا محوریت مجتمع کشت و صنعت مغان
۱۹۵	۸-۷ - پارس آباد - شهر جدید عشایری
۱۹۷	۹-۷ - ایلات قره داغ شهرستان اهر و شهرهای طایفه‌ای
۲۰۰	۱۰-۷ - سرزمین و قوم تالش
۲۰۲	۱۱-۷ - تبریز یا ایرانشهر قدیمی با مهاجرین جدید قومی
۲۰۳	۱-۱۱-۷ - پهنه حاشیه نشین شمال کلان شهر تبریز
۲۰۴	۲-۱۱-۷ - پهنه حاشیه نشین جنوب کلان شهر تبریز
۲۰۴	۳-۱۱-۷ - پهنه حاشیه نشین شمال غرب (پارک بزرگ)
۲۰۴	۴-۱۱-۷ - پهنه حاشیه نشین جنوب غربی (آخماقیه)
۲۰۶	۱۲-۷ - ارومیه
۲۱۰	۱۳-۷ - شهر خوی
۲۱۱	۱۴-۷ - شهر اشنویه
۲۱۳	۱۵-۷ - سنندج

فصل هشتم

	روند شکل گیری شهرهای حاشیه قومی و دوگانگی کالبدی، نگاهی گذرا به نمونه شهرهایی در مناطق قومی (غرب، شرق و شمال شرق)
۲۱۸	۱-۸ - کرمانشاه
۲۲۱	۲-۸ - خرم آباد (شهر و منطقه)
۲۲۴	۱-۲-۸ - شهر خرم آباد
۲۲۷	۳-۸ - یاسوج (شهر و منطقه)
۲۳۲	۴-۸ - ایلام (شهر و منطقه)
۲۳۴	۱-۴-۸ - شهر ایلام
۲۳۷	۵-۸ - شهر کرد (شهر و منطقه)
۲۴۱	۶-۸ - شهر بروجن

۲۴۳	۷-۸ - زاهدان
۲۴۴۹	۸-۸ - شهر بجنورد
۲۵۱	۹-۸ - ترکمن صحرا (شهر و منطقه)
۲۵۳	۱-۹-۸ - شهر گنبد کاووس

فصل نهم

۲۵۷	تحلیل نهایی، چالش‌ها و سیاست‌های راهبردی
۲۵۸	۱-۹ - چالش‌های قومی و عرصه‌های شهری
۲۶۰	۲-۹ - اقوام ایران در عرصه‌های شهری
۲۶۵	۳-۹ - تمرکزگرایی نوین در ایران
۲۶۶	۴-۹ - شهر و توسعه نامتوازن
۲۶۸	۵-۹ - مهاجرت و توسعه نامتوازن
۲۷۱	۶-۹ - چالش‌های اساسی در مهاجرت‌های قومی-ایلی ایران
۲۷۳	۷-۹ - تحولات در نظام ایلی و طایفه‌ای و مخاطرات ناشی از آن
۲۷۶	۸-۹ - سیاست‌های راهبردی در برنامه‌ریزی شهری و چالش‌های پیش رو
۲۷۶	۱-۸-۹ - سیاست‌های راهبردی
۲۷۶	۱-۱-۸-۹ - تبیین و شناخت منطقی نقش اقوام در ساختار سیاسی-فضایی کشور در مقیاس کلان
۲۷۸	۲-۱-۸-۹ - جهت‌گیری به سوی توسعه‌ی ناحیه‌ای و منطقه‌ای
۲۷۹	۳-۱-۸-۹ - توجیه و تحلیل منطقی از جریان مهاجرت‌های قومی درون استانی، شهرستانی مناطق
۲۸۰	۲-۸-۹ - راهبردها در نظام برنامه‌ریزی شهری
۲۸۰	۱-۲-۸-۹ - دیدگاه‌های نظری در تبیین نظام برنامه‌ریزی شهری
۲۸۳	۲-۲-۸-۹ - ضرورت‌های مدیریت اجتماعی شهرهای امروز
۲۸۶	منابع و مأخذ

فهرست نقشه‌ها

۳۵	۱-۲ - پراکندگی قومی و زبانی ایران
۶۴	۱-۳ - آبادیهای فارسی‌زبان
۶۵	۲-۳ - تنوع قومی ایران
۶۷	۳-۳ - آبادیهای لر زبان
۶۸	۴-۳ - آبادیهای کرد زبان

- ۵-۳ - آبادیهای ترک‌زبان ۷۰
- ۶-۳ - آبادیهای عرب‌زبان ۷۱
- ۷-۳ - آبادیهای بلوچی زبان ۷۳
- ۸-۳ - آبادیهای چندزبانه ۷۵
- ۹-۳ - آبادیهای گیلکی و مازندرانی زبان ۷۶
- ۱۰-۳ - سه اقلیت مذهبی به رسمیت شناخته‌شده ۷۷
- ۱۱-۳ - نقشه قومی و قبیله‌ای ایران ۷۹
- ۱-۴ - طبقه بندی فضاهای کشور بر اساس میزان دسترسی به امکانات خدماتی ۹۰
- ۲-۴ - عدم تعادل بین دونیمه غربی - شمالی و شرقی - جنوبی سرزمین ۹۰
- ۳-۴ - پراکنده‌گی روستاهای قره داغ بر مبنای معنای تاریخی اسامی ۹۵
- ۱-۵ - انتخابات ریاست جمهوری ۱۳۷۶ حجت‌الاسلام سید محمد خاتمی ۱۲۳
- ۲-۵ - انتخابات ریاست جمهوری ۱۳۸۴ دوره اول انتخابات آقای دکتر محمود احمدی‌نژاد ۱۲۴
- ۳-۵ - انتخابات ریاست جمهوری ۱۳۹۲ آقای دکتر سید حسن روحانی ۱۲۴
- ۱-۶ - مهاجرت بر مبنای پرکنش اقوام عمده کشور و جهات حرکت و نفوذ نسبی ایلات و عشایر ۱۴۷
- ۲-۶ - درصد مهاجرت درون استانی در قلمرو شهرستان‌های کشور در فاصله سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ ۱۶۱
- ۳-۶ - درصد مهاجرت درون استانی در قلمرو شهرستان‌های کشور در فاصله سال‌های ۷۵-۱۳۶۵ ۱۶۱
- ۴-۶ - پهنه‌بندی درصد مهاجرت درون استانی در دوره آماری ۸۵-۱۳۷۵ ۱۶۲
- ۵-۶ - پهنه‌بندی درصد مهاجرت درون استانی در دوره آماری ۷۵-۱۳۶۵ ۱۶۲
- ۶-۶ - توزیع مهاجران واردشده به مراکز شهری گستره‌های قومی کشور در فاصله سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ ۱۶۳
- ۷-۶ - توزیع مهاجران واردشده به مراکز شهری گستره‌های قومی کشور در فاصله سال‌های ۷۵-۱۳۶۵ ۱۶۳
- ۸-۶ - درصد مهاجرت با مبدأ درون استانی در گستره‌های قومی کشور در فاصله سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ ۱۶۴
- ۹-۶ - درصد مهاجرت با مبدأ درون استانی در گستره‌های قومی کشور در فاصله سال‌های ۷۵-۱۳۶۵ ۱۶۴
- ۱۰-۶ - توزیع مهاجران واردشده به شهرها با مبدأ درون استانی کشور در فاصله سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ ۱۶۵

- ۱۱-۶- توزیع مهاجران وارد شده به شهرها با مبدأ درون استانی کشور در فاصله سال‌های ۷۵-۱۳۶۵ ۱۶۵
- ۱۲-۶- توزیع مهاجران وارد شده به مراکز شهری بر اساس مبدأ در فاصله سال‌های ۷۵-۱۳۶۵ ۱۶۶
- ۱-۷- توزیع مهاجران وارد شده به استان تهران با منشأ درون استانی ۱۷۶
- ۲-۷- توزیع مهاجران وارد شده به مراکز شهری استان تهران بر اساس مبدأ ۱۷۷
- ۳-۷- مراحل و نحوه توسعه تاریخی اسلامشهر ۱۸۵
- ۴-۷- نوع بافت و نحوه توسعه تاریخی اسلامشهر ۱۸۵
- ۵-۷- نقشه طرح تفصیلی شهر اردبیل و مقایسه آن با محدوده شهر ۱۳۸۵ ۱۹۳
- ۶-۷- توسعه ادواری شهر پارس آباد ۱۹۷
- ۷-۷- پراکندگی بیلاق و قشلاق و مسیر حرکت طوایف قره داغ (شهرستان اهر) ۱۹۸
- ۸-۷- توسعه ادواری اولیه شهر اهر ۲۰۰
- ۹-۷- بهینه‌های چهارگانه اسکان غیر رسمی و حاشیه نشین شهر تبریز ۲۰۵
- ۱۰-۷- همپوشانی کانوهای جرم خیز شهر تبریز با اسکان غیر رسمی ۲۰۵
- ۱۱-۷- نسبت مهاجران وارد شده به شهرهای استان آذربایجان غربی ۲۰۸
- ۱۲-۷- توسعه ادواری شهر از سال ۱۳۸۳-۱۳۰۰ ۲۰۹
- ۱۳-۷- پراکندگی اقوام در سطح شهر ارومیه ۲۰۹
- ۱۴-۷- درصد جمعیت شهر خوی با محل تولد در آبادیهای دیگر شهر خوی به تفکیک حوزه ۲۱۱
- ۱۵-۷- نقشه محدوده و توسعه شهر اشنویه ۲۱۳
- ۱۶-۷- نقشه هوایی بخش مرکزی و کل سطح شهر سنندج ۲۱۵
- ۱۷-۷- توسعه ادواری شهر سنندج ۲۱۵
- ۱۸-۷- توزیع مهاجران وارد شده به مراکز شهری استان کردستان بر اساس مبدأ ۲۱۷
- ۱-۸- توزیع مهاجران وارد شده به مراکز شهری استان کرمانشاه بر اساس مبدأ ۲۱۹
- ۲-۸- پراکندگی سکونتگاه‌های غیر رسمی شهر کرمانشاه ۲۲۰
- ۳-۸- توزیع مهاجران وارد شده به مراکز شهری استان لرستان بر اساس مبدأ ۲۲۴
- ۴-۸- روند توسعه کالبدی شهر خرم آباد با توجه به نواحی شهری ۲۲۶
- ۵-۸- گسترش کالبدی شهر یاسوج تا سال ۱۳۷۹ ۲۳۱
- ۶-۸- نقشه پیشنهادی طرح جامع شهر یاسوج ۲۳۲
- ۷-۸- مراحل توسعه فیزیکی شهر ایلام از سال ۱۳۸۵-۱۳۳۵ ۲۳۶
- ۸-۸- گسترش فضایی شهر کرد در ادوار مختلف تاریخی ۲۴۱
- ۹-۸- توسعه ادواری شهر بروجن از آغاز تا ۱۳۷۸ ۲۴۳
- ۱۰-۸- توسعه ادواری شهر زاهدان تا سال ۱۳۸۲ ۲۴۶

- ۸-۱۱ - توزیع مهاجران وارد شده به مراکز شهری استان سیستان و بلوچستان بر اساس مبدأ ۲۴۸
- ۸-۱۲ - توسعه ادواری اولیه شهر بجنور ۲۵۰
- ۸-۱۳ - توسعه ادواری شهر گنبد کاووس ۲۵۵

فهرست جداول

- ۳-۱ - تعداد و درصد جمعیت غیر ثابت نسبت به جمعیت کل کشور ۱۳۴۵ ۸۱
- ۳-۲ - مشخصات ایلات و طوایف متحرک آن‌ها در سرشماری خانوارهای متحرک سال ۱۳۵۳ .. ۸۲
- ۳-۳ - تعداد ایل، طایفه، تیره و جمعیت عشایری ایران در سال ۱۳۶۰ ۸۲
- ۳-۴ - جمعیت عشایر کوچنده به تفکیک زن و مرد در سال ۱۳۶۶ ۸۳
- ۳-۵ - توزیع جغرافیایی عشایر کوچنده در استان‌های کشور - سرشماری ۱۳۷۷ ۸۴
- ۴-۱ - اقوام جنبه مقابل البرز ۱۰۵
- ۵-۱ - اسامی و جمعیت تقریبی تعدادی از شهرهای ایران در سال ۱۸۶۸ ۱۰۹
- ۵-۲ - اسامی و جمعیت تقریبی تعدادی از شهرهای ایران در سال ۱۸۹۰ ۱۱۰
- ۵-۳ - درصد تعداد جمعیت به تفکیک طبقات جمعیتی طی شش دوره سرشماری ۸۵-۱۳۳۵ ۱۳۱
- ۵-۴ - جمعیت کل شهری، درصد نرخ رشد در شش دوره سرشماری (۸۵-۱۳۳۵) ۱۳۱
- ۵-۵ - جمعیت کشور در نقاط شهری، روستایی و غیر ساکن در سرشماری ۱۳۹۰ ۱۳۴
- ۵-۶ - تعداد شهرها در سرشماری سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۸۵ ۱۳۵
- ۵-۷ - تعداد شهرها بر اساس سطوح جمعیتی در سرشماری سال ۱۳۹۰ ۱۳۶
- ۵-۸ - جمعیت مراکز استانی کشور در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ ۱۳۷
- ۶-۱ - تحولات جمعیتی و نرخ رشد آن در شهرهای مرکز استانی ایران (۸۵-۱۳۳۵) ۱۵۳
- ۶-۲ - نرخ رشد مراکز استان‌ها در طول سال‌های ۸۵-۱۳۳۵ ۱۵۴
- ۶-۳ - تحولات جمعیتی و ضریب افزایش آن در شهرهای مراکز استانی ایران (۸۵-۱۳۳۵) ۱۵۶
- ۶-۴ - توزیع مهاجران وارد شده به مراکز شهری حوزه‌های مهاجرت قومی در فاصله سال‌های ۶۵ تا ۷۵ ۱۵۹
- ۶-۵ - توزیع مهاجران وارد شده به مراکز شهری حوزه‌های مهاجرت قومی در فاصله سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ ۱۶۰
- ۷-۱ - آبادی‌های اطراف تهران که به تدریج در محدوده ۲۵ ساله تهران قرار گرفته‌اند (۶۵ - ۱۳۳۵) ۱۷۱
- ۷-۲ - توزیع پاسخگویان بر حسب قومیت ۱۷۹
- ۷-۳ - توزیع پاسخگویان بر حسب محل تولد ۱۸۰
- ۷-۴ - ترکیب قومیت‌ها در اسلامشهر ۱۸۶
- ۷-۵ - جامعه عشایر در سال ۱۳۳۶ ۱۹۹

- ۱-۸ - تحولات جمعیتی شهر ایلام از ۱۳۹۰-۱۳۳۵ ۲۳۷
- ۱-۹ - ضریب جینی شهرهای ایران از سال ۱۳۳۵-۱۳۸۵ ۲۶۷

فهرست نمودارها

- ۱-۶ - درصد مهاجران درون استانی بر اساس سرشماری سال ۷۵ ۱۵۷
- ۲-۶ - درصد مهاجران درون استانی بر اساس سرشماری سال ۸۵ ۱۵۷

فهرست اشکال

- ۱-۲ - مؤلفه‌های قومیت ۴۶
- ۲-۲ - عمده‌ترین نظریات مربوط به سیاسی شدن اختلافات زبانی - قومی و مذهبی در قرن بیستم ۵۲
- ۱-۴ - نابرابری توزیع جمعیت و شهرها ۸۷
- ۲-۴ - اقوام ایران و همسایگان ۸۸
- ۱-۹ - سیر تحولات نظام شهری جهان از گذشته تا حال ۲۶۶
- ۲-۹ - روند کلی اثرگذاری مهاجرت‌های بی‌روبه در ایجاد و تشدید نابرابری‌های اجتماعی - اقتصادی و فضایی در شهرهای بزرگ ۲۷۰

پیشگفتار

مراحل تحول نظام شهری ایران یعنی گذر از ایرانشهرها با موارث فرهنگی، تاریخی، اقتصادی و سوابق و قدمت آن‌ها، به شهر دولت در دوره استقرار نظام سرمایه‌داری و گذر از شهر دولت در آغاز تحولات ناشی از سرمایه‌داری پیرامونی به کلان‌شهرها و شهرهای بزرگ و در این میان شهرهای اقوام، در چهار دهه اخیر، تحولاتی است که بازتاب آن را در درون شهرها و شبکه‌ی نظام شهری خودمان شاهدیم. اساساً شهر پدیده‌ای است پویا که در تبعیت از تحولات تاریخی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و... در یک قلمرو جغرافیایی به خود شکل کالبدی داده و در ارتباط با شهرهای دیگر به خود شکل فضایی می‌بخشد و نظام پویای در حال دگرگون را در گذر زمان به وجود می‌آورد.

پژوهش‌های امروز برای یافتن نیروهای درونی و سازمان‌دهی جامعه که شکل‌دهندگی و چهره‌پردازی فضاهای زیستی جهان را بر عهده دارد، هر قلب شهرها قرار گرفته است. از این طریق حیات درونی و روابط بیرونی شهر با همه تضاد و تباینات ترسیم می‌گردد.

اصولاً شهرها به تبعیت از ویژگی‌های خاص زمانی و مکانی خود شکل می‌گیرند و در فرازونشیب تاریخ، دگرگونی‌ها و تغییراتی را بر چهره خود پیدا می‌کنند تا اینکه امروز به صورت میراثی، تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی جهانی، ملی و منطقه‌ای را به نمایش می‌گذارند. مسلماً پیدایش هر پدیده همانند "شهر" به درجه شناخت ما از سیر تحولات و فرایند تاریخی آن بستگی دارد و آنچه امروز اهمیت دارد، شدت پیچیدگی و گسترده‌ی شبکه‌ها و تعداد شهرهای است که به عنوان عنصری از شبکه‌های منطقه‌ای، ملی، میان‌کشوری و نهایتاً جهانی در مناطق وسیع جغرافیایی فعال‌اند.

البته شهر پدیده‌ای تاریخی، جغرافیایی است. شهر ساخته و پرداخته عوامی است که گذشته و حال بر آن اثر گذاشته و در منظر جغرافیایی آن تضادهایی را به وجود آورده است. شهرهای جهان در طول تاریخ هر یک به مقتضای شرایطی زاده شده، رشد و توسعه یافته و یا بر اثر ضعف عواملی که به هنگام تکوین خود داشته‌اند و یا با وقوع ناگهانی حوادث تاریخی راه زوال پیموده‌اند. ولی سرعت‌گیری شهرنشینی، رشد جمعیت و تعداد شهرها در دو قرن اخیر، پدیده ایست چشمگیر و انکارناپذیر، زیرا شهرها به تبعیت از نقش و موقعیت جدیدی که پیدا کرده‌اند اشکال تازه‌ای از زندگی اجتماعی و ساختار کالبدی پیدا کرده و تحت تأثیر فضاهای پیرامونی، مظاهر تازه‌ای در حیات برخی از شهرها پیدا شده و قضاوت‌های اجتماعی آشکاری را نمایان ساخته‌اند.

دریافت و بازشناسی این تحولات به ادراک عوامل تأثیرگذار در آن بستگی دارد. آنچه در این دریافت اهمیت دارد شناخت جوهری وجودی شهر و نوگرایی آن است. اکثر شهرهای جهان به خصوص شهرهای جهان سوم در موقعیت کاملاً وابسته به نظام سرمایه‌داری جهانی مهاجرانی را به شهر فرامی‌خوانند که با شیوه دوگانه شهری، روستایی، قومی و عشیره‌ای معیارهای رفتاری را در تلفیقی از مناسبات اجتماعی شهر گذشته با معیارهای روستایی، ایلی و عشیره‌ای به وجود آورده‌اند. این گروه با اینکه برای شهری شدن آغوش باز کرده‌اند ولی به طرز معناداری فرهنگ و روابط عمومی گذشته خود را فراموش نکرده‌اند.

در طول تاریخ، کشور ایران در اشکال، وسعت و حاکمیت متفاوتی خودنمایی کرده است. جمعیت ساکن در فلات پهناور ایران از اقوام، قبیله‌ها، طوایف و گروه‌های اجتماعی متفاوتی تشکیل شده بود که امروز جای پای هر کدام از آن‌ها را در سرزمین خودمان ملاحظه می‌کنیم. اساساً بنیان جمعیتی گذشته ایران با تغییرات، تنوعات، پراکندگی و جای‌پاهای مختلف در طول تاریخ بر اصول اولیه ایرانی-فارسی و سه گروه قومی ترک، کرد و بلوچ که دو گروه آخر نیز ریشه ایرانی دارند و در طول تاریخ تحت شرایط و فشارهای بیرونی به حاشیه رانده شده‌اند تشکیل شده است. این گروه‌های قومی پس از حکومت صفوی بخصوص در دو قرن اخیر گذر از ساختار قومی به تشکلهای ایلی را پیدا کرده‌اند که برخی ریه‌یافته‌های انسان‌شناسانه درباره قبایل، آن‌ها را واحدهای سازمانی خویشاوندی، غیرمتمرکز، مساوات طلب و دولت ناپذیر در یک جامعه بزرگ‌تر می‌دانند.

نتیجه اینکه جدا از تعریف و مفهوم قوم، قبیله و قوم‌گرایی در ایران که از خصوصیات زبانی-مذهبی و در مواردی فرهنگی از هم متمایز می‌شدند. آنچه از مدت‌ها پیش در سازمان‌یابی فضایی جمعیت ایران غیر از شهر و روستا نمود پیدا کرد، اشکال سلطه بر قلمروهای جغرافیایی در چارچوب معیشت چوپانی، گله‌داری و زندگی عشایری بود که در نظم سیاسی خاصی به صورت فدراسیون‌های ایلی در وابستگی به نظام‌های سیاسی کشور شکل گرفته‌اند و در طول ۱۵۰ ساله‌ی حکومت غیرمتمرکز قاجار تلفیقی از حاکمیت ایلی و حکومت مرکزی را به وجود آورده بود.

جامعه ایران از اوایل قرن بیستم شاهد تحول مهم اجتماعی-سیاسی بود. انتقال قدرت از دولت غیرمتمرکز به دولتی متمرکز و بوروکراتیک فرایندی مشکل‌آفرین بود و اوضاع مساعد برای استحکام آن در اوایل دهه ۱۳۰۰ وجود نداشت. خودمختاری ویژه ایلات و تبدیل وفاداری ایلی به وفاداری دولت و هم‌زیستی آن‌ها ممکن نبود. لذا؛ رضاشاه در طول تقریباً ۱۲ سال به ترتیب رؤسای ایلات را قلع و قمع و قدرت آن‌ها و خوانین را کاهش داد.

هم‌زمان با این جریان‌ها رضاشاه سعی در ایجاد شهرها در مناطق قومی کرد که به شهرهای دولت معروف گشتند و پایگاه قدرت نهایی و سلطه‌جویی حکومت مرکزی در بین ایلات گردیدند. پس از

رضاشاه این روند مدت کوتاهی از حرکت بازایستاد ولی بعد از کودتای ۱۳۳۲ این رویه به دنبال اصلاحات ارضی و توسعه اقتصادی-صنعتی شکل جدیدی از مدرنیزاسیون به خود گرفت و در حقیقت شهر تیلور کالبدی-اجتماعی و حقیقی توسعه بود. پس از سقوط حکومت پهلوی بازتاب فضای انقلاب اسلامی و نتایج آن خیلی زود نمایان گردید.

مسائل و مبارزات سیاسی، جریان و مبادلات فکری و انقلابی و تمایلات خواست‌های کم‌رنگ و خفته، شهر و مناطق قومی-ایلی را به کانون عمده تحولات سیاسی-اجتماعی تبدیل کرده. دگرگونی‌های اقتصادی و اجتماعی که بعد از هر انقلابی رخ می‌دهد مجموعه عوامل را به نفع شهر سوق داد که در کنار آن در عین سرعت گرفتن رشد جمعیت، اکثر شهرهای کشور را در نحوه جمعیت‌پذیری، جلب مهاجرین و ساختار کالبدی شهرهای مرکز و حاشیه نمایان و یا به‌طور مشخص در مناطق قومی و ایلی و طایفه‌ای به وجود آورد.

جریان‌های مهاجرینی که در اکثر موارد به‌طرف تهران و مراکز و قطب‌های عمده صنعتی، سیاسی و اداری بود، در عین جلب مهاجرین روستایی مسیرهای حرکت ایلات و طوایف را بیشتر به مراکز و شهرها و استان‌های قومی، طایفه‌ای و هسته‌ای شکل گرفته شهرهای دولت قبلی سوق داد.

این شهرها با نرخ رشدی فزون‌تر از شهرهای دیگر ایران به افزایش جمعیت و گسترش فضایی دست زدند. مجموعه اجتماعی و کالبدی شهرها ترکیبی از گروه‌های طایفه‌ای-ایلی و قومی گردید که جدایی‌گزینی‌های مشخص را با سازمان اولیه شهر نشان می‌دهد و بالاخره قوا و نیروی متفرق قومی و ایلی در شهر متمرکز گردید. بازتاب چنین جریان‌ات شتابان تغییرات اجتماعی، بروز بعضی شکل‌های غیرمتعارف از نظر اجتماعی، اقتصادی و شاید غیرقابل کنترل و غیر منطبق با زندگی شهری پویا، خلاق، رفاه و سلامت بود. نتیجه اینکه شکل‌های پراکنده منطقه‌ای و فضایی به یک شکل متمرکز تبدیل شد، ولی همان‌طور که گفتیم در عین شهری شدن به‌طور معناداری، فرهنگ و روابط اجتماعی گذشته خود را فراموش نکرده و مدیریت شهری هنوز به‌طور مثبت و معناداری در جلب و حمایت و مشارکت آن‌ها در زندگی و فعالیت شهری آن‌ها کوشش نکرده و آن‌ها را در حاشیه اجتماعی-اقتصادی و کالبدی خود جای داده است.

هدف تحقیق و نوشتار حاضر، بررسی بحران‌های قومی، قبیله‌ای، فرهنگ سیاسی اقوام و عشایر، قومیت و قوم‌گرایی، شکل‌ها و سازمان‌های سیاسی آن‌ها نیست، زیرا در این مقوله جامعه‌شناسان و سیاستمداران و تشکل‌های مدیریت دولتی بحث و اظهارنظرهای فراوانی کرده‌اند. بلکه توجه به این امر است که با توجه به سیاست‌گذاری در فضای ملی در نظام برنامه‌ریزی شهری امروز جدا از طرح‌های توسعه، عمران و مدیریت فضا ریشه‌یابی بحران‌های اجتماعی-کالبدی مدیریت اجتماعی بیش از اندازه محسوس است. به این معنی که قابل فهم کردن ساختار اجتماعی شهرهای ایران بخصوص در مناطق حاشیه‌ای کشور و شناخت

بحران‌های ناشی از تقابل گروه‌های اجتماعی، اجتماعات قومی، رشد سریع و تحولات فرهنگی، نوع جدیدی از پذیرش حقوق مدنی و شهروندی را ایجاد می‌کند که بتواند از بحران‌های اجتماعی جلوگیری و در توسعه و تحول شهرها و یکپارچگی ملی مؤثر واقع شود، زیرا سیاست‌گذاری در جهت تقویت توسعه شهری و تعادل‌سازی فضایی، یکپارچگی کالبدی در فضای شهری و ایجاد شبکه‌های منظم از سلسله‌مراتب شهری در حالت قطبی کردن آن‌ها در مرکز و حاشیه، ایجاد تعادل در نظم فضای ملی را تسهیل کرده و پیوندهای اجتماعی درونی را تقویت و جدایی‌گزینی اجتماعی را کاهش خواهد داد.

کتاب حاضر در ادامه و تکلمه‌ای بر طرح تحقیقاتی است که در "قطب علمی تحلیل فضایی مخاطرات محیطی" دانشگاه خوارزمی (تربیت‌معلم سابق) که خود نیز از اعضای آن قطب بودم با عنوان "تحلیل فضایی مهاجرت‌های قومی در شهرهای ایران" در سال ۱۳۷۸ توسط اینجانب به انجام رسیده است. این کتاب نتیجه بازنگری عمیق طرح مذکور با تغییرات بنیادی با نگرش و حواشی و تحقیقات جدید و تجربیات تازه‌ای که در این رابطه اخذ کرده بودم، با فرمت جدید و گسترده‌تری قابل ملاحظه تدوین و تحریر گردیده است.

نهایتاً کتاب با استفاده از کارهای میدانی گسترده، استفاده از قریب به یکصد پایان‌نامه‌ی دوره‌ی دکترا و کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری که اکثراً به راهنمایی اینجانب و برخی از همکاران تدوین شده است، تجربیات کسب‌شده در طول ۴۰ سال آموزش و پژوهش در دانشگاه‌های کشور (۲۵ سال آموزش و پژوهش در دوره‌های تحصیلات تکمیلی)، استفاده از منابع و تحقیقات خارجی و داخلی، نوشته‌ها و اثرات متعدد اساتید برجسته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، مطالعات و تحقیقات معتبر و نمونه جغرافیدانان، مردم‌شناسان، جامعه‌شناسان و محققین عرصه ایلات و عشایر کشور، همکاری‌های علمی با مجامع بین‌المللی و شرکت در کنفرانس‌های داخلی و خارجی و سایر مطالعات و تحقیقات مرتبط با موضوع، در عین استفاده از منابع منتشرشده از طرف سازمان‌های دولتی با مستندات از طرح‌های جامع، تفصیلی، مطالعات مناطق محروم، مطالعات اجتماعی شهرها، تحقیقات مرتبط با توسعه و بهسازی بافت‌های فرسوده شهری، توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی، برنامه‌های توسعه ۵ ساله، مصوبات و فعالیت‌های مجمع تشخیص مصلحت نظام، به رشته‌ی تحریر درآمده است.

مهم‌ترین اصل در تحریر این کتاب ارائه نقشه‌های متعددی است که یا از سازمان‌ها و مراکز علمی و تحقیقاتی اخذ بازسازی شده و یا به‌طور مستقل با استفاده از منابع آماری و اطلاعات لازم ترسیم گردیده است. در عین حال برخی نقشه‌ها از سایت‌های مختلف از جمله؛ ایران‌کارتو Irancarto، مرکز تحقیقات ایران‌شناسی CNRS فرانسه برداشت و یا با تغییراتی به‌واسطه ارجاعات و بررسی صحت آن‌ها در کتاب آورده شده است.

علاوه بر کلیات پژوهش و نگارش، کتاب در ۹ فصل تدوین شده است که از نظر مفهومی - موضوعی و مطالعاتی به پنج بخش قابل تقسیم می‌باشد:

الف - در فصول ۱ - ۲ و ۳ به‌طور بنیادی، به مبانی اولیه‌ی پیدایش شهر و موضوعات مختلف مبانی نظری مرتبط با اقوام، سازمان‌های قومی و پراکندگی آن‌ها در جهان و کشور پرداخته شده است.

ب - در فصل ۴، جای پای اکولوژیکی اقوام در روند شکل‌گیری شهرهای ایران مورد بحث قرار گرفته است. ج - فصول ۵ و ۶، ضمن بررسی روند تحولات شهری ایران، نقش مهاجرت‌های قومی را در استان‌ها و شهرهای کشور از سال‌های ۱۳۶۵ و در مواردی قبل از آن تا سال ۱۳۸۵ با نگرشی مختصر به سال ۱۳۹۰ مورد توجه قرار داده است و در چهارچوب هدف اصلی کتاب نقشه‌ها توضیحات لازم ارائه شده است.

د - فصول ۷ و ۸، صرفاً موارد و نمونه‌هایی از شهرهای اقوام را از نظر روند تحولات کالبدی - اجتماعی با تکیه بر شکل‌گیری محلات قومی - طایفه‌ای بخصوص در مناطق حاشیه‌ای منطبق بر اسکان غیررسمی در این نوع شهرها مورد توجه قرار داده است.

ه - فصل ۹، نهایتاً به بررسی چالش‌ها و سیاست‌های راهبردی در برنامه‌ریزی شهری امروز را با توجه به مبانی قومیت و قوم‌گرایی ایران و نقش و جایگاه آن‌ها در سیاست‌های ملی و مدیریت شهری می‌پردازد. این کتاب به کمک دستیاران پژوهش، آقای دکتر تاج‌الدین کرمی، خانم دکتر بهناز افتخاری و خانم دکتر سمیه سادات سجادی، ترسیم نقشه‌ها، نایب، ویراستاری، تدوین و ترتیب مطالب به انجام رسیده است که جادارد ضمن قدردانی، تشکر ویژه‌ای را تقدیم آن‌ها نمایم.

علاوه بر این از همسر من که با صبر و بردباری و تحمل خستگی‌ها مثل همیشه مشوق و کمک فکری اینجانب در تدوین و نگارش مطلوب این اثر بودند صمیمانه سپاسگزارم.

از سرکار خانم دکتر فتانه دانشمند به خاطر کمک‌های علمی و پژوهشی و از کلیه دانشجویانی که در طول دوران تحصیلی با تحقیقات و فعالیت‌های علمی خودشان در دانشگاه خوارزمی و سایر دانشگاه‌های دولتی و دانشگاه آزاد اسلامی، به‌خصوص خانم‌ها: آزاده کاویانی، اکرم خداکرمی و آقای محمد قاسمی، دانشجویان دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری که مرا یاری رسانده‌اند مراتب تشکر خود را ابراز می‌دارم. از آقای حمیدرضا رادپی به خاطر جمع‌آوری و هدایت اطلاعات آماری سال ۱۳۹۰ و کمک‌های ویژه‌شان و همچنین از جناب آقای رضا چراغ پورنیکو هنرمند فرهیخته کمال سپاس را دارم.

از انتشارات مبتکران بخصوص از مدیریت کارآمد و آکادمیک این سازمان فرهنگی، جناب آقای یحیی دهقانی و همکاران ایشان که امکان چاپ این کتاب را به گونه مطلوبی که ملاحظه می‌شود، فراهم کرده‌اند سپاسگزاری می‌نمایم.